

TÜRKÇEDE BİRLEŞİK EKLER

Esra Gül KESKİN, *Türkçede Birleşik Ekler*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2020, 392 s., ISBN: 978-605-7898-22-7

Saadet Sena KARAMAN*

Dil Araştırmaları, Güz 2020/27: 254-256

Gramerleşme terimi çok yeni olmakla beraber gramerleşme konulu incelemeler, XIX. yüzyıldan itibaren çalışılmakta olan bir konudur. Türkiye’de bu konuyla ilgili çalışmalar daha çok XX. yüzyıla aittir. Bu konudaki ilk çalışmalarda gramerleşme terimine rastlanmamaktadır. Bu incelemelerde bazı eklerin anlamlı sözcüklerden kısıldığı görüşü üzerinde durulmakta, örnekler verilerek değerlendirmeler yapılmaktadır. Araştırmacılar, günümüzde gramerleşme teorisini¹ bir çalışma alanı olarak görmekte ve Türkçenin tarihi ve günümüz Türk lehçelerindeki bazı gelişmeleri gramerleşme örneği olarak ortaya koymaktadırlar.

“*Türkçede Birleşik Ekler*” adını taşıyan bu eser, yazar tarafından “*Türkçede Birleşik Ekler*” başlıklı doktora tezi olarak çalışılmış olup, daha sonra titizlikle yeniden düzenlenerek kitap haline getirilmiştir.

Eser, Eski Türkçe dönemine ait metinlerden tespit edilen birleşik eklerin yapılarını, birleşme sebeplerini, tarihsel süreçteki gelişimi ile çağdaş Türk lehçelerindeki durumu ve işlevlerini ayrıntılı bir şekilde ortaya koyan nitelikli bir eser olması bakımından önemli bir çalışmadır.

Eser, içindekiler kısmındaki “*Önsöz*”, “*Simge ve Kısaltmalar*” bölümünün ardından giriş, inceleme, değerlendirme ve sonuç olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır.

Eser’in “*Giriş*” bölümünde “*Gramerleşme*”, “*Sözcükleşme*”, “*Birleşik Ek*”, “*Gramerleşme ve Ek Birleşmesi*” gibi alt başlıklar altında birleşik eklerle ilgili temel kavram ve teoriler Türkiye’de ve yurt dışında yapılan çalışmalar dikkate alınarak değerlendirilmektedir. Bu bölümde “gramerleşme” teriminin ortaya çıkışı ve örnekleri ele alınırken bu terimin ilk defa Saussure’nin öğrencisi Antonie Meillet tarafından “*L’évolution des Formes Grammaticales*” başlıklı çalışmasıyla dilbilim konuları arasında gösterildiğinden ve daha önceki dönemlerde adı gramerleşme olmasa da bu konuyla ilgili ortaya konulan fikirlerden kısaca bahsedilmektedir. “*Tek Yönlülük Hipotezi ve Tek Yönlü Gelişimin Süreçleri*” başlığı altında “*Anlamsızlaşma ~ Anlam Kayıpları, Ayrılma, Kategorisizleşme ~ Kategori Değiştirme, Katmanlaşma,*

* Uzm. Öğr. Denizli/TÜRKİYE. saadetsena@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-2505-6620, Gönderim Tarihi: 31.05.2020 / Kabul Tarihi: 06.06.2020.

1 Türkiye’de bu terimle karşılaşılmasa da bu alanda birçok makale kaleme alınmıştır. Gramerleşme teorisine ilgili en kapsamlı çalışma Faruk Gökçe’nin Hacettepe Üniversitesi’nde 2007 yılında “*Oğuz Türkçesinde Fiil Birleşmeleri Tarihsel Karşılaştırmalı Bir İnceleme Denemesi*” adıyla hazırladığı doktora tezidir. Bu tez, gramerleşmenin tarihi, tanımlanması, süreçleri ve Türkçedeki fiil birleşmelerinin gramerleşme teorisine olan bağlantısını ele alan bilgiler içermektedir. Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Yayınlarından 2013 yılında çıkan Gökçe’nin “*Gramerleşme Teorisi ve Türkçe Fiil Birleşmeleri*” adlı kitabı ile Ankara Üniversitesi DTCF Türkoloji Dergisi’nin 2007 yılı 17/1 sayısında yayımlanan Hülya Gökçe’nin “*Başkurt Türkçesinde Gramatikleşme Örnekleri Üzerine*” adlı makalesini de bu alana ilgili “gramerleşme” terimini de kullanarak konuyu ele alan ayrıntılı eserler olarak gösterebiliriz.

Özelleşme, Ses Değişiklikleri ~ Ses Kayıpları, Sıklık ve Yenileşme” konuları tanım, tarihi dönemlerde ele alınmaları açısından da değerlendirilerek anlatılmaktadır. Bu açıklamalardan sonra gramerleşmenin ters yönü olarak da ifade edilebilen “Sözcükleşme” konusu tanım, üzerindeki fikirler ve çalışmalar açısından ele alınmakta, ardından çalışmanın temel konusu olan “Birleşik Ek” alanına geçilmektedir. Birleşik eklerle ilgili Türkiye’de yapılan çalışmalardan ve bilim adamlarının görüşlerinden hareketle geniş bir tanımlandırma ve terimin anlamlandırılması açıklamaları yer almaktadır.

Bu bölümden sonra Türkçede meydana gelen ek birleşmelerinin gramerleşme teorisine uygun bir gelişim gösterdiği ifade edilerek “İnceleme” bölümüne geçilmektedir.

İkinci bölüm olan “İnceleme” bölümünde toplam yüz on adet birleşik ek incelenmektedir. Bu bölüm kendi içinde “Çekim Ekleri”, “Yapım Ekleri”, “Fiilimsi Ekleri” olmak üzere üç alt başlıkta şekillenmektedir. Bu bölümler de kendi içinde eklerin incelendiği alt başlıklardan oluşmaktadır. Bu alt başlıklarda önce ekin adı belirtilmekte, ardından ekin kökeni, ekin kullanılışı verilmekte sonrasında da ekin tarihi ve günümüz Türk lehçelerinden hangilerinde kullanıldığına dair bir tablo yer almaktadır. Bu bölümde araştırmaya konu olan birleşik eklerin her biri morfolojik ve fonetik yapıları açısından ele alınmakta, eklerin birleşme süreçleri değerlendirilmekte ve ele alınan birleşik ek yapılarının hangi dönem itibariyle ekleştikleri ve birleşme sonrasındaki işlevleri üzerinde durulmaktadır. Bu bölümde ayrıca tespit edilen birleşik eklerin kökeni ile ilgili görüşler, ekin yapısı, tarihî ve çağdaş Türk lehçelerindeki kullanım şekilleri, örnekleri ve ekin değişken biçimleri de ele alınmaktadır.

İncelenmiş olan bu ekler, üçüncü bölüm olarak adlandırılan “Değerlendirme” bölümünde yapı ve birleşme sebepleri bakımından sınıflandırılmakta ve “Yapısal Sınıflandırma”da ekler, kendi içinde alt gruplara ayrılarak incelendiği “İki unsurun birleşmesinden oluşan ekler” ve “Üç unsurun birleşmesinden oluşan ekler” şeklinde iki ana grupta değerlendirilmektedir. Ardından bütün ekler “Eklerin Oluşma Sebeplerine Göre Sınıflandırma” başlığı altında bir tasnife tâbi tutulmaktadır. Daha sonra bu ekler giriş bölümünde verilen gramerleşme kavramı ve süreçleri temelinde “Ek Birleşmeleri Sonucunda Gözlemlenen “Gramerleşme Süreçleri” ve “Sözcükleşme” başlıkları altında ele alınarak değerlendirilmektedir.

Eser’in son bölümünü oluşturan “Sonuç” kısmında birleşik eklerle ilgili sayısal verilere yer veren ve birleşmeyle birlikte ortaya çıkan temel sebepleri genel olarak sıralayan Keskin, birleşik ek teriminin birleşği oluşturan unsurlara göre yeniden tanımlanması gerektiğine vurgu yapmaktadır.

Eser “Kaynaklar” ve onu takip eden “Dizin” ile sona ermektedir. İnceleme bölümünde ele alınan eklerle ilgili geniş ve kapsamlı bir kaynakçaya başvurulduğu görülen çalışmada yazarın özgün yorumları esere büyük bir değer kazandırmaktadır.

Türkçenin hem tarihî hem de günümüz lehçeleriyle yazılmış yadigarlarından hareketle oluşturulan bu incelemeye dayalı eser, eklerin değişim sürecini geçmişten günümüze aktarması yönüyle değerli bir çalışmadır. Kitap, Türkçenin sadece sözcük türetme yollarının değil ekleri birleştirerek yeni ekler ve işlevler elde etme yollarının

da dilin canlılığını göstermesi bakımından bir önem arz ettiğini ortaya koymaktadır. Çalışmanın yöntem, içerik ve kapsamlı kaynakçası bakımından Türkçedeki birleşik eklerle ilgili çalışmalar için örnek teşkil edeceğini düşünmekteyiz.

Kaynakça

- ATALAY, Besim (1942). *Türk Dilinde Ekler ve Kökler Üzerine Bir Deneme*, İstanbul: Matbaai Ebüzziya.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican (1997). “Türk Dilinde Ek-Ses İlişkisi”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, s. 41-47.
- GÖKÇE, Faruk (2013). *Gramerleşme Teorisi ve Türkçe Fiil Birleşmeleri*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- HATİBOĞLU, Vecihe (1974). “Türkçede Eklerin Kökeni”, *Türk Dili*, C. XXIX, S. 268, Ocak, Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 331-340.
- İLHAN, Nadir (2009). “Türkçede Ek + Kök / Kök + Ek Kaynaşmasıyla Ortaya Çıkan Ekler”, *Turkish Studies*, S. 4/8, s. 1535-1557.
- KESKİN, Esra Gül (2020). *Türkçede Birleşik Ekler*, İstanbul: Kesit Yayıncılık.
- KORKMAZ, Zeynep (2010). *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, (4. baskı).
- KUZNETSOV, Petro İ. (1997). “Türkiye Türkçesinin Morfoetimolojisine Dair”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten-1995*, s. 193-262.
- LEHMANN, Christian (1985). “Grammaticalization Synchronic Variation and Diachronic Change”, *Lingua e Stile*, 20, p. 303-318.
- LEHMANN, Christian (2002). *Thoughts on Grammaticalization*, Arbeitspapiere des Seminars für Sprachwissenschaft der Universität Erfurt (Second revised edition).
- LEHMANN, Christian (2004). “Theory and Method in Grammaticalization”, *Zeitschrift für Germanistische Linguistik*, 32/2, p. 152-187.
- ÖZEL, Sevgi (1977). *Türkiye Türkçesinde Sözcük Türetme ve Birleştirme*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ŞÇERBAK, Aleksandr Mihayloviç (2016). *Türk Dillerinin Karşılaştırmalı Şekil Bilgisi Üzerine Denemeler (Fiil)* (Çev. Yakup Karasoy, Naile Hacızade, Mevlüt Gülmez), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TEKTİĞÜL, Janna Orınbasarkızı (2002). “Türk Eklerinin Etimolojisi Hakkında”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, C. 2002/II, S. 611, Kasım, s. 936-939.